

ЕГОСИНТЕЗАЦІЯ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС В СУЧАСНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ

Самостоянье человека – Залог величия его!
О.С. Пушкін

Сучасне релігійне життя світу відтворюється не лише в нечуваних раніше кількісних показниках (мільярди віруючих, мільйони релігійних об'єднань, тисячі деномінацій і т. ін.), а й плюралізацією характеристик сприйняття цього феномену, чи то ставлення до нього на рівні окремих особистостей, яких і підрахувати більш-менш точно не можливо, принаймні тому, що навіть ототожнюючи себе з будь – якою релігійною групою, людина може ставитись до неї, по-перше, як до результату свого власного вибору, а, по-друге – саме перебування у тому чи іншому об'єднанні, може відчуватися як тимчасове, бо ніяк не перешкоджає її вільному пошуку саме своєї духовності.

Це явище зовсім не заперечує існування сталих релігійних інституцій, які досягають зараз того нечуваного розмаху в багатьох своїх вимірах, але ж і вони прислухаються до зафіксованих вище змін у релігійному житті і відповідають на їх виклики чи то модернізуючи свою теорію і практику, чи то схиляючись до фундаменталізму.

Отже, на тлі і досі існуючого традиційного ототожнення віруючого з тією, чи іншою конкретною деномінацією (або ж з кількома як, наприклад, в Монголії та в Японії), в останні десятиріччя у значній частині людей на рівні особистості формується таке ставлення до сучасних релігій, яке в різноманітних дослідженнях має назви: «позаконфесійна релігійність», «квазі-релігійність», «псевдорелігійність», «маргінальна релігійність», «персональна віра», «народна релігійність», «суб'єктивізація», «персоналізація», «приватизація», «шейлізація», «індивідуалізація», «індивідуація», «ітсизм» тощо.

1 Self-identity of man – pledge of his greatness; Власний стан людини – запорука величі її

При всій відмінності цих понять (кожне з них має свій насичений історичний зміст), всі вони у той чи іншій спосіб вказують на те спільне, що відбувається зараз у релігійному житті світу – а саме зростання, чи актуалізація ролі особистості в сучасних релігійних процесах.

Метою нашої статті є спроба обґрунтування терміну «его-синтезація», як такого, що за своїм змістом відповідає сутності цієї важливої зміни в релігійному житті світу сучасності.

Ще наприкінці минулого століття ми виокремили цю тенденцію в розвитку суспільства як один з «конвергентних процесів у релігійному житті другої половини ХХ – початку ХХІ сторіччя» [1, с.38], та визначили його як «Егосинтонізація» (від грец. *ego* – я, та *synthes* – з'єднання, складання) – термін для позначення зростання значення особи в релігійному житті в другій половині ХХ століття за умов загального зростання ролі особистості в повоєнні роки, зумовленого багатьма факторами (поширення обізнаності, зростання матеріального рівня життя і т. ін.), а також суто релігійними конвергентними процесами, зокрема: плюралізмом, віртуалізацією і т. ін. В більшості релігій стали уважніше ставитися до особистості віруючого, що можна бачити і в появі значного вибору засобів залучення до життя в громаді (клуби, гуртки за інтересами і т. ін.), зменшенні вибагливості до інших, індивідуальній праці з ними, поширення дияконських послуг та багато іншого.

З другого боку, сучасний релігійний плюралізм та особисте зростання для людей значення свободи дає можливість кожній людині послідовно відчувати своє ставлення до релігії як до приватної справи» [2, с.45].

Як ми вже неодноразово нагадували, у 2001 року науководослідний центр «Компаративістських досліджень релігії» філософського факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова сформулював як своє головне завдання дослідження сучасних тенденцій в релігійному житті світу. Аналіз цих тенденцій дозволив сформулювати загальну концепцію та вжити відповідну термінологію для подальшого виокремлення та визначення конкретних трендів у релігійному розвої сьогодення під назвою «Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ – початку ХХІ сторіччя».

Сама концепція «конвергентні процеси у сучасному релігійному житті», за ці роки набула розголосу в українському релі-

гісзнавчому середовищі та вже вживається задля характеристики сучасного релігійного розвитку не лише у світі в цілому, але й відносно деяких подій у релігійному житті України.

«Конвергентними процесами» у сучасному розумінні цього терміну можна вважати як ті, що притаманні більш ніж однієї релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома, чи багатьма релігіями. Треба зауважити, що все, що відомо про наявність загального в релігії, те, що дозволяє дослідникові аргументувати, що мова іде саме про релігійні явища, продовжує дискутуватись та констатуватись і у наші часи. У статті йдеться лише про «егосинтезацію», але як включену у всі ті процеси, які сформувались, чи найбільш актуалізувались за останні десятки років. Це перш за все: актуалізація есхатології, актуалізація соціальних концепцій, американізація, вельтізація, віртуалізація, глобалізація, діалог, екуменічний рух, егосинтонізація, екзотерізація, зростання інклюдізму, консюмерізм, модернізм і постмодернізм, нові релігії, паксізація, приватизація, сучасний релігійний плюралізм, раціоналізація культових дій, ревівалізм, секуляризація, синкретизм, сцієнтизм, уніфікація екстеріоризації, толерантність, фемінізація, фундаменталізм, харизматизація [3, с.138-139].

За роки, що минули, зміст визначених тенденцій не змінився, хоча постійно відбуваються деякі зміни в їх значенні, чи то в тому, яке місце вони займають (якщо можна вжити це слово, то й «рейтинг») у повсякденні релігійного життя. Кожен з цих конвергентних процесів відіграє особливу роль у відтворенні сучасної релігійної сфери суспільного буття, тому прискіпливо аналізуючи один з них, ми маємо повсякчас відчувати його зв'язок з іншими. У цьому сенсі ми розглядаємо й «егосинтезацію».

Також буде слушним зауваження, що усі ці конвергентні процеси не є породженням лише, чи саме релігійного життя, яке взагалі лише в теоретичному сенсі можна вивести за межі усього загалу форм розвитку сучасного суспільства. По-перше, тому що абсолютна більшість населення планети ідентифікує себе як прихильники тієї, чи іншої релігії. Отже, віруюча людина, принаймні за кількістю, є найбільш масовим суб'єктом історії. По-друге, ці тенденції, що ми досліджуємо саме у релігійному житті, і є, безумовно, відповіддю на «виклики» (за А. Тойнбі) суспільного розвитку в цілому.

Більшість вищевказаних конвергентних процесів вже багато років досліджуються, добре проаналізовані в літературі, тому у даній статті ми зосередимося лише на деяких аспектах, які мають безпосереднє відношення до теми, що розглядається. Але до початку їх характеристики, зауважимо, що хоча усі вищеназвані процеси мають самодостатній зміст, вони, по-перше, усією своєю сукупністю підтверджують наявність саме конвергенції у релігійному житті цієї доби, по-друге, стимулюють один одного, по-третє, корегують чи мають той, чи інший вплив на інші.

Темою нашої статті, як випливає з її назви, є «егосинтезація» в сучасному релігійному житті світу.

Наше дослідження показало, що понад уся свою приналежність, привабливість, термін «егосинтонізація», що його раніше було запропоновано, у той частині, що вказує саме на процес синтезації релігії навколо особистості – «синтонізація» своєю фонетикою нагадує про релігію «синто», що дійсно не заперечує її прихильникам брати участь у християнських та буддійських ритуалах, і це, мабуть, підкреслює історичну спадщину сучасного явища, але ж, на наш погляд, і звужує це саме історичне надбання – це буде нижче обґрунтовано. Отже, ми вважаємо, що нічого окрім втрати деяких побічних асоціацій, скорочення «егосинтонізації» до «егосинтезації» зміст, що цей термін позначає, лише уточнює.

Друге зауваження, пов'язано вже з визначенням змісту «егосинтонізації», а саме з останньою характеристикою: «дозволяє ставитись людини до релігії, як до своєї приватної справи», бо там далі йдеться про те, що «останнє явище народило в американській соціології термін «приватизація релігії». Важливість зауваження в тому, що поняття «приватизація релігії» виникло набагато раніше ніж його почали вживати в своєму розумінні сучасні релігієзнавці.

Ще Г.Ф. Гегель у «Філософії релігії» вказував на те, що «І протестантизм вимагає від людини вірити лише в те, що вона знає, вимагає, щоб її совість була єдиною непорушною святинею [4, с.402]. Людина не пасивна в акті божої милості, в її знанні, волінні віри, виражається вимога моменту суб'єктивної свободи. Така релігія суб'єктивна, «приватна». З іншого боку, Г. Гегель вважає, що релігія в деяких країнах вже стала приватною справою людей. Яка не стосується держави, а отже і державні справи перестають стосуватися релігії [Там само, с. 402]. За усіма озна-

ками, Г. Гегель розуміє процес приватизації релігії в межах поступового здійснення в протестантських країнах свободи релігії, відокремлення церкви від держави і так цей термін вживався до другої половини ХХ ст.

Дипломантка філософського факультету Маляренко В.В. у своїй роботі «Приватизація релігії як конвергентний процес у сучасному релігійному житті» пропонує розрізняти власне процес «приватизації релігії» як такий: на рівні держави, суспільства, який полягає в перенесенні релігійних переконань зі сфери публічного або державного інтересу до приватного, надання вірі статусу справи свободу та вибору, та процес приватизації на рівні кожної окремої людини – в значенні, яке надають цьому слову Р. Белла, П.Бергер, Т. Лукман та їх послідовники, тобто «індивідуалізації», а також третій рівень цього процесу – «его-синтезацію», тобто формування «приватної релігії» як такої, що найбільше відповідає системі цінностей віруючого, сприяє його самовизначенню» за Е.І. Мартинюком [5, с. 14].

Звісно, ця пропозиція має сенс. Дійсно можна розглядати ці поняття і в їх історичній послідовності, й це не заперечує сучасному стану релігійного життя, де вони існують у трьох своїх іпостасях, але, все ж таки, і перше і друге з них затьмарюють, на наш погляд, саме суть того нового, що відбувається у душах багатьох віруючих сьогодення. Може приватизація релігії як термін більше відповідає відчуттям деяких релігійно налаштованих осіб в консюмерному суспільстві, бо скоріше там йдеться про привласнення релігії, як будь якого товару, і в цьому сенсі вживання «приватизації» не викликає зауважень, але ж навіщо навантажувати цією характеристикою термін, що сам по собі окреслює цілу епоху в розвитку релігійної свободи в її взаємодносинах з державою, та має той чи інший вираз в сьогоденні.

Що до вживання у нашому випадку поняття «індивідуалізація релігії», цей термін можна застосовувати, характеризуючи релігійне життя з так званого «осьового часу» (за К. Ясперсом). Як писав І.В. Амасін вже «У кумранській ідеології вперше пробила собі місце ідея заміни вибраності цілого етносу обраністю «індивідуума» [6, с. 178]. До християнства, де ця ідея набула особливого вираження, ми ще повернемося.

Мабуть найбільш влучним у цьому випадку став би релігієзнавчий концепт «шейлаїзм», що позначає – приватизовану релігійність, коли індивід самотійно конструює власні релігій-

ні переконання, не спираючись на вчення деномінації до якої себе відносить. Автор цього терміну Роберт Белла наводить в книзі «Звички серця» слова медсестри Шейли Ларсон, яка так описувала власну релігійність: «Я вірю в Бога. Я не релігійний фанатик. Я не можу пригадати, коли востаннє ходила в церкву. Але моя віра допомагає мені на життєвому шляху. Це Шейлаїзм. Просто мій власний тоненький голос... Це просто намагатися любити себе та бути м'якою до себе. Ви знаєте, я думаю, турбуватися один про одного. Я думаю, Він би хотів, щоб ми турбувалися один про одного»[7]. Кожне речення це «Я», «Я», «Я», безумовно підпадає під «егосинтезацію». Майже тридцять років тому, пише Марк Мовесян, Роберт Белла та його співавтори придумали термін, що описує нову американську релігію. Він вважає, що таке ставлення до релігії є вже мейнстримом релігійного життя США, але ще й досі не підпадає під дію конституційного права (Першої поправки), бо світогляд це не релігія, розсудив суд, за яким релігія означає певний принцип організації, або влади, а не щось саме по собі. «Може шейлаїзм в дійсності не прямування за внутрішнім голосом, а голос пануючої (mainstream) культури і в цьому випадку, шейлаїзм реально не про індивідуалізм, а про відповідність» [8]. Отже, виникає питання, чи потрібно усім іншим дослідниками поширювати й визначення тенденції суто американського релігійного життя, на усі можливі прояви егосинтезації в інших суспільствах, коли вживання грецької мови, як у нашому випадку, робить «шейлаїзм» лише однією з форм сучасної «егосинтезації», бо їх (цих форм) було і є дуже багато в інших країнах як до, так і після виникнення терміну від імені Шейла.

Може всіх дослідників поєднує зараз характеристика процесу, що розглядається в понятті «пошук релігійної ідентичності». Добротна монографія О.М. Крилова «Релігійна ідентичність» описує її в семі вимірах: феноменологічному, антропологічному, історичному, соціальному, національному, теологічному та секулярному. Найбільш цікавим для проблеми, що розглядається є безумовно останній найбільш сучасний вимір, де йдеться і про консюмеризм і про віртуалізацію релігійного життя, але все одно автор фіксує, як новітні дослідження свідчать: «що молодь має сильну потребу в пошуках сенсу, який знаходить за допомогою персональної віри. Віра, вважають за думкою опитаних, може бути як в Бога, так і просто в якусь вищу силу.... Віра уявляється

як дещо особисте, інтимне, що людина визначає на одинці зі самим собою, без релігії та церкви» [9, с.271]. Не дивлячись на те, що релігійна ідентичність» як термін поширюється і на «егосинтезацію» за своїми масштабом він набагато ширше ніж останній й охоплює явище, що постало, ще на початку формування особистості, і тому не надає нічого нового у характеристиці антропологічної зміни в релігійному житті сучасності.

Що до сучасного розуміння ідентичності, можна погодитись зі Зігмундом Бауманом, по-перше, у тому, що наша індивідуальність є продуктом суспільства, то вже банальність яка залежить від того, як вирішується завдання індивідуалізації. Сене «індивідуалізації» полягає у визволенні людини від приписів визначеності його соціальної ролі, що йому визначена, чи яку він успадковує, чи вона є природженою [10, с. 113 – 116], і по-друге, така ситуація породжує питання «куди мені піти» *«Куди заведе мене шлях за яким я йду?»* (підкреслено нами – авт.) Іншими словами, проблема, що бентежить людей наприкінці століття включає не лише те, як знайти обрану ідентичність та примусити оточення визначити її, скільки у тому, яку ідентичність обрати та як зуміти вчасно зробити інший вибір, якщо раніше обрана ідентичність втратить цінність або свої привабливі риси [Там само, с.115 – 117].

Характеристика усіх інших понять, що наведені на початку статті, як і багатьох інших, що криються за посиланнями «тощо», потребує більш розлогого розгляду, але їх критика буде містити ці ж самі тези, що вже наданні при висвітленні попередніх понять. Бо навіть у всій своїй логічності, різноманітності, вони не передають з усією повнотою суті актуалізації ролі особистості в сучасному релігійному житті.

З усіх наведених вище понять, що в той чи інший спосіб свідчить саме про егосинтезацію як конвергентний процес сучасного релігійного життя, лише «ітсизм», практично не вживається в українському релігієзнавстві. Вікіпедія характеризує цей термін як «форму релігійного лібералізму, вираз, що класифікує віру людей, які, з одного боку, вірять у існування якоїсь подоби Бога, але не приймають і не підтримують встановлену систему вірувань, доктрин, догм та існуючих пояснень природи Бога жодної окремо узятій релігії» [11]

У статті «Ітсизм як основна форма релігійних уявлень сучасної молоді», російський дослідник Ткаченко О.В. робить

висновок про схильність більшості молодих москвичів саме к «ітсизму» [12]

Він запевняє, що ітсист духовно безграмотна людина, яка мало розуміється на конкретних релігіях, що вірить у щось лише час від часу, коли починає розмірковувати над невдачами [Там само]. Російські ітсисти (є групи «В Контакті») принаймні їх керівник, визначають ітсизм «Як віру поза релігією», чи «Віра в дещо, що за межами людського розуміння, хтось чи щось, чи дещо вище, яке створило наш світ, чи якимось впливає на нього, чи просто існує з ним» [Там само].

Звісна річ, коріння цього явища, яке ми визначаємо як «его-синтезація», також можна відшукати в тому ж самому «осьовому часі». І якщо зосередитись лише на іудео-християнський цивілізації, то, особливо нас вразив опис Аварайрської битви (26 травня 451 в якій вірмени відстоювали християнську віру проти перської навали) її очевидцем літописцем Єгіше, якій у своїй праці написав: «Кожна людина в душі була церквою та сама же священиком» [13].

Важко знайти приклади більшого ототожнення людини зі своєї релігійною організацією, ніж ті, що фіксувалося вже на початку поширення християнства за межами його виникнення. Не має сенсу зараз обґрунтовувати відому тезу «особистого спасіння», що дійсно притаманна християнству, яка потребує усвідомлення віруючого свої гідності, права на спасіння. Але ж як відомо, з найбільшою повнотою цей потенціал віри став розкриватися лише з виникненням протестантизму. Як влучно К. Маркс писав про М. Лютера, що той «переміг рабство з набожності тільки тим, що поставив на його місце рабство з переконання. Він розбив віру в авторитет, відновивши авторитет віри; перевів клір у мір, обернувши мирян у клір; звільнив людину від зовнішньої релігійності, зробивши релігійність внутрішнім світом людини; емансипував плоть від кайданів, надівши кайдани на серце людини» [14, с.422].

Не дивлячись на негативне ставлення цього автора, ще публіциста, коли була надрукована ця праця, до релігії, взагалі, та протестантизму зокрема, можна без негативної конотації прийняти саме суть того явища, що відбулося в Європі в XVI столітті; найголовніше полягало саме у тому, що не тільки окрема людина, але вже маси людства стали обирати релігію за своїм переконанням. Ставлення до протестантизму з часів К. Маркса, чия

точка зору панувала й в нас за радянських часів, дуже змінилася в суспільстві (йдеться звісно не про протестантські країни), особливо після праці М. Вебера «Протестантська етика та дух капіталізму». Хоча в цьому труді йдеться переважно про кальвінічну етику, ми зараз повернемося до найбільш відомої фрази М. Лютера «Hierstehe ich und ich kann nicht anders». (На тому стою і не можу інакше). Навмисно наводимо цей вираз німецькою мовою бо при перекладі, як на українську (так і на російську) саме «ich» (Я), що двічі використовує М. Лютер, взагалі зникає.

У «Історії європейської ментальності» історія релігійності в Європі нового часу розглядається Вольфгангом Бойтіним як процес «деміфологізації», «процес знімання чарів» (М. Вебер). Водночас, як шлях до деконфесіоналізації та нове загострення інтересу до конфесії. Автор наголошує, що процес «знімання чар», з одного боку, був процесом дехристиянізації, та, з іншого, з погляду індивідів – це їхній вихід з «колективного Его» (Ріхтер Г.Е.) із штучної маси – «церкви». Передумова: окрема людина має усвідомити власну індивідуальність. Усвідомлення себе по-новому або відчуття, що ти своєрідна особистість, виразив в одному із віршів сер Томас Вейтт (1503 – 1542): «Я є, яким є, таким я і буду», в якому усі строфи закінчуються, або цією римою, або в якійсь її варіації (Я є, яким є, таким і помру... і так я закінчу... і так я пишу» [15, с.178].

То ж саме у ті часи, часи Реформації європейська людина, принаймні в Західній частині континенту, починає здійснювати власний релігійний вибір, що призведе потім, чи одночасно до аналогічного ставлення до усіх інших соціальних інституцій, зміни яких (в політиці, наприклад, філософії тощо, та навіть техніці) в свою чергу закріплять це право (свободи релігії) та нададуть змоги до становлення широкого розмаїття у цьому полі (пошуку своєї релігії).

Навіть в СРСР, свідчить Алла Авілова в електронній книзі «Як я читала Євангеліє»: «Принцип вільного духовного пошуку був нормальним явищем в радянському культурному андеграунді, і я була однією з багатьох, хто його дотримувався» [16].

Самостійні духовно-релігійні пошуки завжди мали місце і в історії України, щоб не звертатись до подій у глибині століть, що більш-менш докладно висвітлені у 10-ті томах «Історії релігій в Україні» [17], скажемо так: усі світові процеси мало обминали нашу країну за усі роки її існування.

Звернемося, наприклад, до дещо іронічної спроби М. Елштєйна охарактеризувати палітру духовних процесів в СРСР в останній період історії його існування. Від імені професора інституту атеїзму Р.Б. Гібайдуліной, він складає довідковий посібник «Нове сектантство», в якому надається визначення маловідомим релігійно-містичним поняттям і термінам на базі даних 1970-х – початку 1980-х років, та виокремлюють 6 типів в релігійно-філософських умонастроїв в тогочасний період: 1) Релігійно-побутові секти: іжесвятци, будинковітани, речетворці; 2) Релігійно-міщанські секти: дурики, прови, сірі; 3) Релігійно-національні секти: кровосвятці, краснординці, базаряни; 4) Релігійно-атеїстичні секти: афеяни, добровірці, гріховники; 5) Релігійно-есхатологічні секти: ковчежники, віддаленці, пустовірці, стекловірці; 6) Релігійно-літературні секти: пушкініанці [18]. Як відомо, усі ці умонастрої відбуваються ще за часів офіційного, панування комуністичної ідеології, складовою частиною якою був атеїзм, та існування більш менш відкрито лояльних до неї традиційних релігійних організацій – християнських (православних, протестантських, католицьких, старообрядців), мусульманських, буддійських, іудейських тощо. Повернення традиційних релігій на пострадянському просторі частково приборкало такого штибу пошуки, в деякій мірі. Після заміщення офіційного комунізму, нав'язуються, головним чином, сталі за століття форми релігійної екзистенції з одного боку, а з іншого, у цей період було надано можливостей розповсюджуватися на теренах колишнього СРСР, новітнім релігійним рухам, що формувались у ті самі часи 1970–1980 рр. на Заході, де, ще до появи, наприклад, в Україні, були вже часткою загального духовного мейнстріму... Навіть і у такий спосіб наша країна стала складовою духовних пошуків світу, та більш того, на її терені відбувається створення новітніх релігійних організацій, найбільш відомою з яких стає «Велике Біле Братство».

Перехід до егосинтезації в релігійному житті констатують і сучасні психологи та антропологи Наведемо лише декілька прикладів незалежно від релігійної орієнтації дослідників.

В інтерв'ю часопису «Тайм» відомий мислитель ХХ ст. В.М. Франкл, відповідав на питання, чи бачить він тенденцію відходу від тих вірувань, які, здається, не займаються ні чим іншим, як боротьбою друг з другом, та перетяганням віруючих. «Означає чи це, запитала журналістка, що раніше чи пізніше ми

прийдемо до універсальної релігії. Напроти, відповів я, ми просуваємося не до універсальної, а до особистісної, найглибшим чином персоналізованої релігійності, за допомогою якої кожен буде у змозі спілкуватися з Богом на своїй власній, особистій, інтимній мові». Цікаво, що наводячи цю цитату, Монах Харитон вважає, що про це саме, але в інших формулюваннях каже і владику Григорій, коли описує устрій ІПЦ (Істино православної церкви), тієї моделі до якої треба прагнути, маючи на увазі принципи донесення ідеї та її самостійного вибору пересічними членами релігійних організацій [19].

Сучасний відомий іспанський антрополог Мануель Мандіанес вважає, що «індивід – це матеріальне злиття та втілення у часі та просторі природного та свідомісного. Людина чіпляється за своє «я» та за суспільство і обумовлена ними, його спосіб мислення релігійні почуття та відчуття свободи обумовлені, більшою мірою, визначені умовами життя у визначених часі та просторі. Життя християнина повинно керуватися двома принципами: індивідуалізації та солідарності (жалістю, поблажливістю, любов'ю, справедливістю), християнин повинен жити, спонуканий бажанням до удосконалення, бажанням ставати краще (але не кращим) кожен день та перебудовувати суспільство у відповідності з євангельськими законами» [20].

Звісно, не можна оминати при розглядання егосинтезації філософський дискурс. Огляд сучасного стану вивчення концепції розумного егоїзму на пострадянському просторі надає О.В. Патлайчук. Він не міг не згадати «Що робити» М.Г. Чернишевського. Відомо, що цей відомий письменник створював свою концепцію під впливом К.Л. Гельвеція та Л. Фейєрбаха, і в свою чергу мав величезний вплив на свідомість принаймні двох-трьох поколінь читачів спочатку у царський Росії, потім в СРСР.

Ми не можемо тут втриматись від цитування тієї характеристики свого морального ідеалу, що дав у романі «Що робити» Г. Чернишевський : «Нові люди, (прихильники теорії розумного егоїзму – авт.) Бачиш, ... проникливий читач, – писав він, – які хитроумні ті шляхетні люди, і як грає в них егоїзм; не так як у тобі, государ мій, тому що задоволення знаходять вони не в тім, у чому ти, государ мій; вони бачиш, вишу свою насолоду знаходять у тім, щоб люди, яких вони поважають, думали про них, як про шляхетних людей, і для цього, государ мій, вони клопочуть

і придумують усякі штуки не менш ретельно, чим ти для своїх цілей, тільки цілі у вас різні, тому і штуки придумуються не однакові тобою і ними: ти придумуєш погані, шкідливі для інших, а вони придумують чесні, корисні для інших» [цит. див.: 21]

Ми не знаємо, скільки государів, до яких звертався М. Чернишевський, наслідували його поглядам у власному житті, але можемо стверджувати, що далеко не їм належала ведуча роль у майбутніх перетинах розвою нашої держави. Лише після отримання незалежності в нашій країні людина була позбавлена, принаймні більшість населення, від примусового прийняття пануючої ідеології. Стався дійсно вибух релігійності, створилися, принаймні на законодавчому рівні, усі можливості задля самостійного пошуку бажаними свого релігійного ідеалу.

З самого початку незалежності українські релігієзнавці досліджували усі процеси, що відбувалися в релігійному середовищі. На думку деяких з них «в Україні не може відбуватися традиційний вибір релігії, оскільки у тих, хто обирає, відсутній попередній релігійний досвід, знання та розуміння віровчень, обрядової практики різних релігій – отже, люди не можуть власне порівняти й обрати [22, с.5].

Соціолог релігії О.О. Панков досліджує явище, що ми вивчаємо, як прояв маргіналізації релігії і робить висновки, згідно з якими: «По-перше, маргіналізація релігії – це об'єктивна неминучість, що обумовлена усім розвитком релігії і основний результат трансформації релігій в сучасному українському суспільстві... По друге, основними характеристиками маргіналізації сучасної релігійності є позаконфесійність, «ритуалізація» та приватизація релігії. Та, по третє, можна ... прогнозувати, що ці, а також деякі інші тенденції маргіналізації релігійності (зокрема, еклектизація релігії) а в подальшому – в зв'язку з секуляризацією, що продовжується та пост модернізацією релігії – буде лише подальше посилюватись» [23, с. 117 – 118].

А ось одна з останніх публікацій на близьку нам тему, що являє собою цікаву спробу дослідити позаконфесійну релігійність в контексті соціокультурних процесів сучасної Волині.

Так, пані І. Булига вважає, що переосмислення статусу релігії пов'язано з низкою причин, серед котрих визначає перехід до нової соціокультурної реальності (постмодерної, постінформаційної, постіндустріальної); процеси світової глобалізації, криза європейської цивілізації; процеси секуляризації та інші [24].

Вона вказує, що за таких обставин люди можуть замінювати релігії, характер участі або взагалі залишати релігійні організації, та нагадує, що у науковій літературі ця тенденція отримала назву «приватна релігійність», «позацерковна чи позаконфесійна релігійність», «індивідуальна релігійність», «особисте виявлення релігійності», «інтелектуальна релігійність», «вірування у власного бога», «позацерковне християнство», «віра без належності» з посиланням на Н. Гаврілову [Там само]. Авторка знаходить прояви цих тенденцій на Волині лише в так званій релігійній конверсії, яка виявляється в тому, що деякі індивіди втрачають традиційний конфесійний статус і набувають нових релігійних і квазірелігійних ідентифікацій, не наводячи ніяких аргументів окрім загальних суджень. Або ж було б дуже цікаво знайти хоча б у Волині дію загальносвітових тенденцій релігійного життя, що мають відношення до егосинтезації.

Зовсім недавно питання чому виникає феномен індивідуалізації релігійності дискутувалося в УКУ. Характеризуючи релігійну ситуацію в Україні, там визначили наше суспільство як досить високо релігійне, адже більша частина населення в ньому асоціює себе з тією чи іншою релігією, лише 6% у ньому атеїсти, агностиків – 4,5%, і 20% не вважають себе релігійними [25]. В виступах диспутантів особливою пролунала думка О. Іванкової-Стецюк, яка не поділяла ідею індивідуалізації, натомість – акцентувала увагу на феномені комунітаризації релігійного життя, що особливо поширена за кордоном і в Україні після майдану. Думка дуже цікава, бо йти чи не йти до тієї чи іншої комуні, чи приєднуватись до неї чи ні, це також може бути внаслідок самотійного волевиявлення.

Ці характеристики сучасного релігійного життя України, що нами наведені, ні в якому разі їх не спростовуємо, ми розглядаємо також і як прояви егосинтезації. Навіть у випадку «відсутності традиційного релігійного вибору», бо в умовах формування мережевої релігійності, віртуалізації мабуть усі суспільства світу перебувають зараз у той чи іншій мірі у такому складному становищі. Відносно «маргіналізації релігії» та усіх її названих форм, можна стверджувати і протилежну характеристику, якщо бачити у цьому явищі новітні тенденції у поступі такого соціального феномену, як релігія. Оскільки воно напряду відтворюється в духовній сфері людства. То у цьому процесі – егосинтезації, можна констатувати і деякі антропологічні зсуви, що

відбуваються саме на наших очах. Сучасні нейрофізіологічні дослідження фіксують проблеми «Я» і на цьому рівні (розрив у часі між реакцією мозку та свідомості у прийнятті рішень навіть на рівні здійснення звичайних дій), тут вже треба оцінювати здобутки когнітивної філософії. Усі філософські зусилля вирішити «основне питання», пояснити речі «такими як якими вони є», зробити «екзистенційний вибір», поєднати духовне і матеріальне тощо, потерпають від невизначеності мозку – свідомості як єдиного способу пізнання, тобто самого-себе через себе. Програми дослідження мозку, що зараз стають пріоритетними у науковій спільноті, мають пояснити не лише сутність нейрофізіологічних процесів, але й стати підґрунтям, для подальших філософських міркувань щодо суті «Его». Однак, це не заважає бачити тенденції, що вже свідчать про ті, чи інші зміни в релігійному середовищі. У нашому випадку егосинтезація – антропологічний переворот характеризується як перехід від колективного сповідування релігії до віри, яка сприймається як результат власного пошуку людини і не потребує зовнішнього схвалення від будь-якої суспільної страти. Цьому переворотові сприяє індивідуалізація релігії, що починається з «осьового часу», та набуває сучасних форм з часів реформації, та приватизації релігійного життя за часів Просвітництва. Зрозуміло, що цей переворот (до егосинтезації) супроводжується подальшим існуванням усіх сталих форм релігійного відтворення. Цьому сприяє в демократичних суспільствах – відповідне законодавче врегулювання, та політична схильність правлячих режимів, і економічний устрій цих країн, та існуванням в них під загальною назвою «nonbelievers» агностиків, атеїстів, які взагалі не ототожнюють себе з будь-якою релігією, відмежовуються від будь-яких релігійних уявлень взагалі.

Як ми вже казали на початку статті, саме явище егосинтезації, викликає не лише узгодження з ним в деяких деномінаціях, але і спротив. Тим більш, що, наприклад, в Росії і дещо меншою мірою в Україні за перші десятиріччя незалежності склався так званий «проправославний консенсус», який характеризується наявністю у масової свідомості, взаємопов'язаними, але різними компонентами конкретного соціального настрою: «довіра в суспільстві до церкви (яку уособлює РПЦ (МП)); перевага позитивного іміджу православ'я і церкви. Перевага позитивних соціальних очікувань від релігії і церкви, їх взаємодії с суспіль-

ством» [26]. Зрозуміло, що цей проправославний консенсус в нашій країні зараз потерпає кризи, в зв'язку з усім відомими обставинами, в першу чергу в зв'язку з розколом у самому православному середовищі, та реакцією ієрархії православних конфесій на актуальні проблеми суспільного буття України.

Буде слушно тут додати і певні заклики православних богословів проти не лише «егосінтезації», а й проти індивідуалізації віри взагалі. Так, доцент кафедри соціальної філософії РГГУ О. Логінов вважає, що «індивідуалізація в житті Церкви є великою загрозою, вона зсередини руйнує єдність Церкви, підриває її основи. Нам життєво необхідно, повертатись до соборних начал нашої церкви, відроджувати общинність та долати індивідуалізм у самих себе, а зробити це можливо лише на основі живої церковної традиції» [27]. Загроза за думкою автора, що цитується, надходить з Заходу, де «релігія за суттю, перетворюється в релігійність, а ядро релігійності – це пошук «власного бога» (за Ульріхом Беком – авт.), який, а як же, перебуває поза конфесійними відмінностями. З точки зору релігійності, чи духовності (spirituality) у кожного свій досвід зустрічі з Богом, і усі ці різновиди досвіду рівнозначущі» [Там само]. Як бачимо об'єкт загрози сформульовано точно. Можна лише зауважити, що такий самотійний пошук на тому ж самому Заході, як з рештою і на Сході, та в інших боках світу, може привести людину і до православ'я також. За браком місця не будемо торкатись проявів неприйняття егосинтезації в інших деномінаціях, бо це вже далеко може завести нас від констатації та аргументації, що сама вона такі відбувається в сучасному релігійному житті. А добре це, чи погано, як і інша оцінка виходить за межі наукового дослідження. Але не можемо не додати задля повноти характеристики феномену, що розглядається, що одним з найбільш поширених феноменів сучасності є явище, що за аналогією з поняттям «соціальної мобільності» назвали «релігійної мобільністю». Зауважуючи на негативне ставлення до цього феномену здавна діючих релігій, А.Г. Сафронов виокремлює з десятків варіантів за якими зараз відбуваються переміщення людей з однієї деномінації в іншу – від навернення до продажу релігійних громад [28].

Поза нашої уваги ми залишили у цій статті багато феноменів сучасного суспільного розвитку, котрі у той чи інший спосіб обумовили відтворення егосинтезації в сучасному соціумі (полі-

тичні, психологічні, економічні тощо), зосередившись лише на самому начальному, антропологічному змісті цього явища, але навіть і наведені ознаки дозволяють зробити деякі аргументовані висновки:

1) Отже зараз ми можемо стверджувати, що егосинтезація як конвергентний процес сучасного релігійного життя є не лише актуалізацією ролі особистості у цій царині буття людини що реалізується як самотійний вибір тієї чи іншої віри, чи з розходженням з будь-якою з них, чи з релігійною вірою взагалі, самотійним ставленням до будь якої деномінації, але й тенденцію до створення особистісних релігійних уявлень, та визначенням їх місця в повсякденному житті особистості, в сенсі їх значущості для ставлення людини до інших соціальних явищ.

2) Вираз цієї тенденції розвитку релігійного життя споглядається, перш за все, в зростанні ролі особистості в усіх елементах відтворення сучасної релігійності (доктринальній, культовий, організаційній) і на усіх її рівнях (особистому, груповому, регіональному, локальному і т. ін.)

3) Цей процес має свої вияви і в Україні, деякі аспекти його вивчаються, але він потребує подальших досліджень.

І у підсумку, можна передбачити вже зараз колосальну антропологічну зміну, в суспільстві, що глобалізується і в зв'язку з тим, що в червні 2016 року Європарламент підготував проєкт резолюції, згідно з якою робітників пропонується визначити «електронними особистостями» [29]. А національне управління безпеки руху на трасах США, юридично порівняло систему управління безпіотною автівкою до живого водія (там само). Чи пошириться свобода релігії на «електронних особистостей», як вони будуть з нею поводитись, це вже не десть в далекому майбутньому, а в проєктах чинної законодавчої ініціативи.

Список літератури

1. Мартынюк Э.И. Особенности религиозной жизни во второй половине XX в. / Э. И. Мартынюк / (Методическое пособие для учителей по всемирной истории и религиоведения для 11 класса. – Одеса: ИПКУ, 1997.
2. Мартынюк Э.И. Конвергентные процессы в религиозной жизни во второй половине XX в. / Э.И. Мартынюк // Научно – дослідний центр компаративістських досліджень релігій філософського факультету ОНУ. – Одеса, 2002.
3. Мартынюк Э.И. Програма курсу „Конвергентні процеси в релігійному житті другої половини XX століття” / Э.И. Мартынюк // Наука і релігія: Проблеми діалогу. Вип. 2 / Одеськ. нац. ун-т ім. ІІ. Мечникова:

- Наук.-дослід. Центр «Компаративістські дослідження релігії». – Одеса : «Наука і техніка», 2004.
4. Гегель Г. Философия религии: в 2 т. /Г. Гегель/ – М.: Мысль, 1975 – 1977
 5. Маляренко В.В. «Приватизація релігії як конвергентний процес у сучасному релігійному житті»/В.В. Маляренко/ Дипломна робота. Одеськ. нац ун-т ім. І.І. Мечникова, філософський факультет – Одеса : 2015.
 6. Амусин И.Д. Рукописи Мертвого моря/И.Д. Амусин/ М.: Академии Наук СССР, 1960
 7. Шейлаїзм. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Шейлаїзм>
 8. Movsesian M. You – are - not - a - Religion/ M. Movsesian. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2013/03/you – are - not - a - Religion>
 9. Крылов А. Н Религиозная идентичность. Индивидуальное и коллективное самосознание в постиндустриальном пространстве/А.Н. Крылов/ М.: Икар, 2012. 306 с
 10. Бауман З. Индивидуализированное общество/З. Бауман/Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с.
 11. Итсизм [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Итсизм>
 12. Ткаченко А.В Итсизм как основная форма религиозных представлений современной молодежи/Ткаченко А.В./СИСТЕМНАЯ ПСИХОЛОГИЯ И СОЦИОЛОГИЯ, 2012, No 6 (II) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://warraх.net/96/05/itsism.pdf>
 13. Аварайрская битва – победа армянского духа. Смерть неосознанная есть смерть, смерть осознанная – бессмертие. Слешпроект ЛГ / Страна Наири. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/literaturnaya-gazeta-6554-read-435170-59.html>
 14. Маркс К., Энгельс Ф. К критике гегелевской философии права // Собр. соч., изд. 2, т. 1. – М.: Политиздат, 1957. – 689 с.
 15. Історія європейської ментальності. За ред. Петера Дінцельбахера / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Львів: Літопис, 2004. – 720 с.
 16. «Вера» и «корни» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://religiopolis.org/opyty/10483-beseda-s-avilovoj-iyun-2016.html>
 17. Історія релігії в Україні: у 10 т., т. 1: Дохристиянські вірування; Прийняття християнства./За ред. Б. Лобовик. – К.; Укр Центр духовн. Культури, 1996.
 18. Эпштейн М. Новое сектантство: типы религиозно-философских умонастроений в России. 1970 – 1980-е годы/ М. Эпштейн/ – 2-е изд., М.: Лабиринт, 1994.
 19. Монах Харитон. Православие по Франклу. На пути к смыслу и Истинной Церкви/ Монах Харитон/ Доклад на семинаре ИПЦ 24 февраля 2014 г. Часть 2 [психология]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=3323>
 20. Мандианес М. Христиане ХХІ века/ М. Мандианес. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://lenta.co/hristiane-xxi-veka-93464>
 21. Патлайчук О.В. Айн Ренд VS. М. Чернишевський: дві російські концепції розумного егоїзму/ О.В. Патлайчук/ [Електронний ресурс].-Режим доступу:<http://cir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1564/Patlaichuk%20.pdf?sequence=1>
 22. Філіпович Л. Нетрадиційна релігійність: Проблема вибору / Л. Філіпович // Сучасна релігійність: Зміст, стан, тенденції [Текст].: зб. м-лів І Всеукр. наук. конф., березень 2007. – Луцьк : [б. в.], 2007. – С. 3 – 7.

23. Панков А. А. Маргинализация религиозности как основной результат трансформации религии в современном украинском обществе / А. А. Панков // Историко-філософські та соціальні аспекти релігієзнавства, Одеськ. Нац. Ун-т ім. І.І. Мечникова: Наук. – дослід. Центр «Компаративістські дослідження релігії»; Ред. кол.: Е.І. Мартинюк (гол.ред.), О.А. Івакін, В.А. Кравченко, та ін. – Одеса: Наука і техніка, 2007.
24. Булига І. Позаконфесійна релігійність в контексті соціокультурних процесів сучасної Волині/І. Булига. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup1-2\(13-14\)/21.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup1-2(13-14)/21.pdf)
25. В УКУ соціологи дискутували, чому виникає феномен індивідуалізації релігійності.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://sociology.usu.edu.ua/olena-bogdan-religion/>
26. Лебедев С.Д. Проправославный консенсус в России начала XXI века как феномен религиозной ситуации/ С.Д. Лебедев С.Д. [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://religious-life.ru/2017/01/lebedev-propavoslavnyj-konsensus-v-rossii-nachala-xxi-veka-kak-fenomen-religioznoj-situatsii/>
27. Логинов А. Индивидуализация веры как опасность/ А. Логинов. [Електронний ресурс].: – Режим доступу:http://www.religare.ru/2_87590_1_21.html
28. Сафронов А.Г. Феномен религиозной мобильности/ А.Г. Сафронов [Електронний ресурс]. -Режим доступу:<http://www.countries.ru/library/religio/reimob.htm>
29. В Европарламенте предложили признать роботов «электронными личностями». [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://hitech.newsru.com/article/23jun2016/eurobots>